

FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BÖLÜMÜ YAYINLARI NU. 1

**KAYSERİ VE YÖRESİ
KÜLTÜR, SANAT VE EDEBİYAT
BİLGİ ŞÖLENİ**

(12-13 NİSAN 2001)

BİLDİRİLER

1. Cilt

(A-K)

Hazırlayanlar

**Prof. Dr. Mustafa ARGUNŞAH
Doç. Dr. İsmail GÖRKEM
Doç. Dr. Hülya ARGUNŞAH
Yard. Doç. Dr. Atabey KILIÇ**

KAYSERİ – 2001

NÂBÎ'NİN MANZUM KIRK HADİS TERCÜMESİ

Seyfullah KORKMAZ*

GİRİŞ

Türk İslâm Edebiyatında; Arapça “Erba’ün Hadis”, Farsça “Çihl Hadis” Türkçe “Kırk Hadis” denilen türün dinî, edebî, ahlâkî ve sosyal alanda önemli bir yeri vardır.

Kırk hadis toplama, yazma ve öğrenme geleneği, Hz. Peygamber'in “Ümmetimden her kim, dinin emirlerine dair kırk hadis ezberler ya da öğrenirse Allahu Tealâ onu, kıyamet gününde bilginler ve fakihler arasında diriltir¹” hadisindeki müjde ile başlamıştır. Kırk hadis yazarların hemen hemen hepsi kitaplarına başlarken bu hadisten söz etmişlerdir.

Kırk hadislerin, güzel ahlâk, itikat, ilim, siyaset, Kur'an, İslâmın şartları ve bunlara benzer konularda tertiplendiğini görmekteyiz.

Arapça ilk kırk hadis, bildiğimiz kadarıyla, ilk defa Abdullah el-Mervezî (öl:181/797) tarafından hazırlanmıştır. İmam Nevevî (676/1277)'nin hazırladığı *Erba'ün Hadis* ise en çok tanınanıdır. Farsça'da ise en meşhur kırk hadis olarak Abdurrahman Câmî'nin *Erba'ün Hadis* adlı kitabını biliyoruz. Mahmud b. Ali'nin (terc. 759 /1358) telif ettiği *Nehcü'l-Ferâdis* isimli eser de Türkçe sahasında bu türün ilki olarak bilinmektedir².

Türk İslâm Edebiyatı sahasında ilk kırk hadis tercüme eseri olarak *Nehcü'l-Ferâdis* gösteriliyorsa da Türkçe manzum ilk hadis eseri olarak Edib Ahmed'in yaklaşık olarak XII. asırda te'lif ettiği *Atebetü'l-Hakâyık*'i göstermemiz daha doğru olur kanaatindeyim. *Atebetü'l-Hakâyık*, dikkatle incelenirse ayet mealleri ile desteklenmiş manzum hadis tercümelerinden meydana getirildiği anlaşılır. Edib Ahmed bu eserinde, hadis tercümelerini kıtalar içerisinde aruzun belli bir veznine uyarlamıştır.

Neden “kırk hadis”in bir araya getirildiği konusuna da kısaca değinmek gerekir. 40 rakamı, bizzat Hz. Peygamber'e ait yukarıda söz konusu ettiğimiz hadiste geçmiştir. Kırk rakamına, Sâmi kavimlerin kültürlerinde sık sık rastlanmaktadır. Kur'an'da kırk rakamı, dört yerde³ geçer, bunların ilk üçü, Hz. Musa ile alakalıdır. Dördüncüsü ise insanın 40 yaşında olgunluğa eriştiğine işaret etmektedir. Hz. Pergamber'e, nübüvvet 40

* Dr. Öğr. Gör. Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi - KAYSERİ

¹ Bkz., Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfu'l-Hafû' ve Mützellü'l-İlbâs amme's-Tehera mine'l-Ahâdisi alâ Elsinati'n-Nâs*, Beyrut, 1988, II, 246

² Mahmud b. Ali, *Nehcü'l-Ferâdis*, Çeviriyazı Janos Eckmann, Yay., Semih Tezcan-Hamza Zulfikar, T.D.K., I-II, Ankara 1995 ; Abdülkadir Karahan, *İslâm-Türk Edebiyatında Kırk Hadis*, İstanbul 1954, 47, 57, 136-140,

³ Bkz., Kur'an, 2/48, 5/29, 7/138, 56/14.

yaşında gelmiştir. İlk Müslümanların sayısı 40'a ulaştınca İslâm'ın daha güçlü bir şekilde yayılmağa başladığı bilinmektedir. Orta-Asya Türklerinde de kırk rakamı vardır ve ricalü'l-gayba (gayb erenlerine) dair olaylar adeta 40 rakamı etrafında döner gibidir. Bu arada kırk kelimesi ile başlayan pek çok gelenek, deyim ve atasözünü de hatırlamak gerekir⁴.

Şâir Nâbî de manzum kırk hadis kitabı hazırlayanlardan biridir. Nâbî, Yusuf b. Abdullah er-Ruhavî, 1642 yılında eski adı Ruha olan Urfa'da doğmuştur. Çocukluğu ve gençliği hakkında ayrıntılı bilgiler elde edilememiştir. Kabiliyeti ile dikkat çekmesi üzerine tavsiye edilerek İstanbul'a gönderilmiştir. Eserlerinden iyi bir eğitim aldığı anlaşılmaktadır. Nâbî'nin yaşadığı dönemde Osmanlı Devleti, âdetâ bir çöküntü manzarası gösterdiği halde, edebiyatta ulaşılan merhale bunun aksi yöndedir. Gerek divan edebiyatı gerekse halk edebiyatı XVII. ve XVIII. yüzyıllarda fevkalâde gelişerek üstün bir seviyeye erişmişti⁵.

Nâbî hakkında bilgi veren kaynakların çoğu, onun divan edebiyatının klasik devrinin son büyük temsilcisi olduğu düşüncesinde ittifak ederler. Manzum eserlerinin yanında mensur eserleri de olan Nâbî, ününü daha çok hikemî tarzdaki manzum eserleriyle yani şâirliği ile kazanmıştır. O, ekol sahibi bir şâir olduğu için dikkatleri bugün de üzerine çekmekte olup, birçok araştırma ve incelemeye konu olmaktadır⁶.

Nâbî, zor günlerini yaşayan bir toplumun insanı olarak, gerek edebî kişiliği, gerekse dünya görüşü ve hayat anlayışı bakımından çağının özelliklerini taşır. Onun yaşadığı XVII. yüzyılın ikinci yarısında Divan edebiyatı, genel çizgileriyle geleneksel yapısını devam ettirir. Nâbî, Divan edebiyatının biçimle ilgili kurallarına bağlı kalmıştır. Fakat şiirleri, genellikle öğüt amaçlıdır⁷.

Nâbî, birçoklarının iddia ettiği gibi, "pasif hayatı savunan, etrafında olup bitenlerden habersiz, suya sabuna dokunmayan, aydın fakat topluma kapalı, kişisel rahatı ve huzuru dışında hiçbir şeyle ilgilenmeyen.. bir insan tipi" değildir. Aksine o, devrini ve toplumunu birçok eserinde başarı ile tanıtmış, yaşadığı yıllar hakkında tarih araştırmaları açısından çok değerli gözlemler sunmuş birisidir. Eserlerinde, yakından gözlemlediği olayları abartmaya kaçmadan gerçekçi ve süssüz bir üslûpla sunduğunu görürüz⁸.

Nâbî, şiir anlayışını şu beyitlerinde özetlemiştir:

"Hikmet-âmiz gerekdür eş'âr
Ki me'âli ola irşâda medâr

⁴ Karahan, 8-17.

⁵ Meserret Dirioz, *Eserlerine Göre Nâbî*, İstanbul 1994, 10-16.; Fuat Bilkan, *Nâbî Dîvânı*, I-II, Milli Eğitim Bak. Yay., İstanbul 1997, ı-xxxı.

⁶ Mine Mengi, *Divan Şirinde Hikemî Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbî*, Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 1991, 28; Tunca Kortantamer, "Nâbî'nin Osmanlı İmparatorluğunu Eleştirisi", *Eski Türk Edebiyatı Makaleler I*, Ankara 1993, 151-192.

⁷ Mengi, 131.

⁸ Kortantamer, 151-152.

Olmasa şiir mecâz-ı muflak
Virse ma'nâyâ haķîkat revnak⁹"

Yani şiir hikmetle dolu olmalı ve doğru yolu da göstermeye vasıta olmalıdır. Tamamen mecaz olmamalı mânâyâ hakikat güzelliği katmalıdır.

Şiir, irşada hizmet etmelidir. Bu şekilde düşünen Nâbî'nin yolundan giden Sâbit, Seyyid Vehbî, Ramî Mehmet Paşa, Arpaemînzâde Sâmî, Çelebizâde Asım, Antakyalı Münif, Diyarbakırlı Hâmî, Koca Ragıp Paşa, Fıtnat Hanım, Sümbülzâde Vehbî gibi önde gelen şâirlerinin yazmış oldukları şiirlere baktığımızda yukardaki bu iki beytin muhtevasını az-çok görürüz. Nâbî'nin öncülük ettiği hikmet ve tefekkür ağırlıklı şiir, daha sonra gelen şâirler tarafından hüsnü kabul görenek geniş bir yayılma alanı bulmuştur¹⁰.

1124 / 1712 yılında vefat eden Nâbî'nin başlıca eserleri şunlardır: *Dîvân*, *Hayrî-nâme*, *Tercüme-i Hadis-i Erba'in*, *Fetih-nâme-i Kamanîçe*, *Tuhfetü'l-Haremeyn*, *Zeyl-i Siyer-i Veysi*, *Hayr-âbâd*, *Mevlid Risâlesi*, *Münşeât*, *Zafer-nâme*, *Sulh-nâme* ve *Medih-nâme* dir¹¹.

Nâbî, *Tercüme-i Hadis-i Erba'in* isimli eserine mensur bir giriş -dibâce- ile başlamıştır. Bu mensur dibâce, eserin tüm nüshalarında yoktur. Kayseri Râşid Efendi Kütüphanesi'nde bulunan iki adet nüshasında¹² söz konusu ettiğimiz bu dibâce bulunmaktadır. Ayrıca, Süleymaniye Kütüphanesi, Erzincan Kitapları ve Tire Necip Paşa Kütüphanesindeki nüshalarında da bu dibâce vardır¹³.

Câmî (1414-1492) nin kendi kırk hadis tercümesi için seçtiği hadisleri Nâbî de aynen almıştır¹⁴. Câmî'nin kırk hadis tercümesi Farsçadır. Nâbî'ninki ise Türkçe'dir. Nâbî, bu eserinin dibâcesinde önce, Hz Peygamber'in kırk hadis öğrenen kimseye dair müjdesinden¹⁵ bahsetmiş sonra da Câmî'nin Farsça'ya tercüme etmesine karşılık, kendisinin de Farsça bilmeyenlerin mahrum olmamaları için dilimiz Türkçe'ye çevirmeyi tercih ettiğini arzlemiştir.

Nâbî'nin *Tercüme-i Hadis-i Erba'in* i Câmî'nin Farsça olarak yaptığı kıtaların Türkçe'ye aktarılmışlığı değildir. Ama her ikisi de aynı yani "Fe-ilâtün mefâ'ilün fe-ilün"

⁹ Şâir Nâbî, *Hayriye*, neş., İskender Pala, İstanbul 1989, 152-153.

¹⁰ Hüseyin Yorulmaz, *Dîvân Edebiyatında Nâbî Ekolu* - eski şiirde hikemiyat- İstanbul 1996,25.

¹¹ Bu eserlerin yazma nüshaları Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi'nde şu numaralarda bulunmaktadır: *Külliyâ-ı Dîvân-ı Nâbî*: 1273, *Hayrî-nâme*: 509, 1299, *Târîh-i Kamanîçe*: 1273/7, *Tuhfetü'l-Haremeyn*: 977, Râşid Ef. Eki 26209, *Zeyl-i Siyer-i Veysi*: Râşid Ef. Eki: 930/3, *Hayr-âbâd*: Eki, 21491, *Mevlid Risâlesi*, Râşid Ef. Eki, 196/5, *Zafer-nâme*: 1273/10, *Münşeât-ı Kübrâ*: 1273/4, *Sulh-nâme*: 1273/11, *Medih-nâme*, 1273/8.

¹² Nâbî, Yusuf b. Abdullah el-Ruhâvî, *Hadis-i Erba'in Tercümesi*, Kayseri Râşid Efendi Kütüphanesi, 1273/1, 2+1b-5a; Râşid Efendi Eki, 196/6, 52b-58a.

¹³ Bkz: Nâbî, Yusuf b. Abdullah er-Ruhâvî, *Dibâce-i Hadis-i Erba'in*, Süleymaniye Kütüphanesi, Erzincan Kitapları, Kayıt No: 21695, Tsf No: 297.3, 312-315; Tire Necip Paşa Kütüphanesi, No:336.

¹⁴ Bkz., Necip Âsım, "Hadis-i Erba'in Tercemeleri, Câmî'nin Tercemesi" *Millî Tettebbü'lar Mecmuası*, İstanbul, 1331, II, 143-165.

¹⁵ "Men hafîza 'alâ ümmeti erba'îne hadîşen be'aşe'llâhu yevme'l-kıyâmeti feķihen 'âlimen " Bkz., Kayseri Râşid Efendi Küt. Râşid Efendi Eki, 196/6, 53a.

(Fa'ilâtün mefâ'ilün fa'ilün) veznini kullanmışlardır ki bu vezin, şiire konuşma edası vermektedir¹⁶.

Kayseri Râşid Efendi Kütüphanesi'nde bulunan *Nâbî Efendi'nin Şehit Ali Paşa'ya Mektubu*¹⁷ isimli kayıtlı yazmada ve yine aynı kütüphanede *Münşeât-ı Kübrâ*¹⁸ isimli eserin 90^b - 91^a varaklarında yer alan "Hâdiş-i Erba'în Tercümesi'yle ma'an irsâl eylediği mektubdur ki henüz Ali Paşa'nı vezârete çıktığı vakitdür" başlığı altındaki mektuptan Nâbî'nin *Hadis-i Erba'în Tercümesi* isimli eserini, Şehit Ali Paşa'ya sunduğu anlaşılmaktadır.. Ali Paşa, Avusturya ile yapılan savaşta, bir panik anında etrafındakileri düşmana karşı korumaya çalışırken alnından yediği bir kurşunla 1718 yılında şehit düşen ve tarihimizde Şehit Ali Paşa olarak anılan Osmanlı sadrazamıdır¹⁹.

Nâbî, Şehit Ali Paşa'ya gönderdiği sözkonusu bu mektubunda Câmî'nin kırk hadis tercümesinden de bahsetmiş ve dolaylı olarak kendi yaptığı tercümenin daha iyi olduğunu aşağıdaki ifadeleriyle îmâ etmiştir:

"Se'âdetlü, semâhatlü, 'inâyettlü, 'âtıfettlü.. Bu hediyyeniñ kadr-i kıymeti ve 'indallah şeref-i menzileti yine 'inâyettlü sulţanımnıñ muhaţ-ı zihni idrâkları olmağla vâbeste-i ta'rif değıldür. Lâkin Mevlana Câmî merhûmuñ nüshası Sulţan'ın kütüphanelerinde mevcûd u menzûr-i sa'âdetleri olduğı bilâ-şek olmağın anlarıñ kumâşıyla bu dâ'irleriniñ nesic-i nevtâr-ı fakîrânesiniñ muvâzenesi yine devletlü sulţanımnıñ mîzân-ı irfân u endâze-i inşâflarına maħmûldür. Ol bâbda hüsn-i kabûl u kerem devletlü vü semâhatlü vü 'inayetlü sulţanıñ hazretlerinüñdür²⁰".

Nâbî'nin *Kırk Hadis Tercümesi* ilk defa Necip Asım tarafından, hiçbir ilave ve açıklama yapılmadan ve hangi nüshasının esas alındığı da belirtilmeden aynen neşredilmiştir²¹. Nüshalar karşılaştırıldığı zaman, hadislerin sıralanmasında birlik olmadığı görülür.

Tenkidli metin neşri olarak yapılan bu çalışmada, Kayseri Râşid Efendi Kütüphanesi Yazmalar Kısmı, 1273 numarada kayıtlı yazma nüsha esas alındı. Bu arada, sözkonusu bu nüsha ile, yine Râşid Efendi Kütüphanesi Eki, 196/6 numarada kayıtlı yazma, Necip Asım ve Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi A. Hamdi Akseki bölümünde bulunan nüshalar karşılaştırıldı. Nüshalar arası farklar dipnotlarda gösterildi.

Çalışmaya Esas Aldığımız Yazmanın Tavsifi :

Eser, Kayseri Râşid Efendi Kütüphanesi numara 1273'de kayıtlı *Külliyat 'ı- Diyan-ı Nâbî* isimli yazmanın birinci kitapçığı olup 2+1^b- 4^b arasında yer almaktadır. Başında 2 rakamı ile gösterilen yer, iki sayfalık mensur dibâcesidir. Sayfa boyutu (bütü-

¹⁶ Diriöz, 130-131, 171.

¹⁷ Bkz., *Nâbî Efendi'nin Şehit Ali Paşa'ya Mektubu*, Kayseri Râşid Efendi Kütüphanesi, Râşid Ef. Eki Nu., 196/4, 47a-48b.

¹⁸ Nâbî, *Münşeât-ı Kübrâ*, Kayseri Râşid Ef. Küt. Nu., 1273/ 4.

¹⁹ Mustafa Nuri Paşa, *Netayıcı'l-Vukuat*, Yay., N, Çağatay, Ankara 1992, III, 29-32; Diriöz, 11.

²⁰ *Münşeât-ı Kübrâ*, 90^b - 91^a, *Nâbî Efendi'nin Şehit Ali Paşa'ya Mektubu*, 47a-48b.

²¹ Bkz., Necip Asım, "*Nâbî'nin Tercümesi*" II, 155-160.

nü) 212 x 145, (yazı alanı 175 x 84 mm. ebadındadır. Her sayfada, âharlı sarı renkli kağıt üzerine harekesiz, nesih yazı türü ile 25 satır vardır. Hadisler kırmızı mürekkeple, tercümeleri ise siyah mürekkeple yazılmıştır. Hadisler ve tercümeleri kalın ve net çizgi-lerle birbirinden ayrılmış durumdadır.

Eserin başındaki Mensur dibâce, “..Rûh-ı mütercim-i fakîri bir duây-ı hayr ile yâd buyurmaktır. Temmeti'd-dîbâcetü bi luğfi'l- Bârî" (..Mütercimin ruhunu hayır dua ile anmaktır. Allah'ın izniyle önsöz -burada - tamamlandı) sözleri ile sona ermekte olup, peşisıra şu kıt'a gelmektedir :

Gerçi haddüm değül benüm Nâbî²²
Şerh-i âşâr-ı Seyyidi'l-Âlem²³
Lîk benden muqaddem olmuşlar
Niceler daği cebhe-sây-i kâlem

Eserin son kıt'ası ise şudur ki burada Nâbî, eserin yazılış tarihini vermektedir:

Sâl-i târihîni rubâfînün
Pursîş için güşâd edince lebî
Biri şart-ı zekât ile Nâbî
Didi kim : Şerh-i Çil Hâdis-i Nebî S.A.V. ²⁴.

Bu kıt'adaki tarih konusunda M. Dirîöz şu yorumu yapmıştır : Tarih maddesi olan حديث نبى شرح چل hesaplanırsa 1125 rakamı bulunur. Şart-ı zekat ise bilindiği gibi dördtür. Çünkü bir Müslüman üzerine zekatın farz olması için dört temel şartın bir arada gerçekleşmesi gerekir : 1-Büluğ 2-Nisâb 3-Bunların nemalanması 4- Üzerlerinden bir yıl geçmesi. Buna göre 1125 sayısından “şart-ı-zekat” olan dördü çıkarırsak 1121/1709 kalır²⁵.

²² Nâbî'nin de burada itiraf ettiği gibi kendisinden önce niceleri mensur veya manzum olarak Hz. Peygamber'in kırk hadisini tercüme etmişlerdi. Hatta Ali Şir Nevâî (1441-1501), Nâbî'den önce Câmî'nin Farsça'ya çevirdiği aynı hadisleri, Çağatay Türkçesi'ne çevirmişti. Nâbî ve (1143/1733) yılında da Munîf, aynı hadisleri aynı vezinde Osmanlıca'ya nakletmişlerdir. Gelibolulu Mustafa Âlî (öf:1600) ise, Nâbî'den daha önce, Câmî'ninkinden farklı hadisleri, hadislerin Arapça metnini de aynı kıt'a içerisinde aynı vezinde tercüme etmek gibi zor bir yolu başarmıştı, bkz., Necib Âsım, "Hadis-i Erba'in Tercemeleri, Nevâî'nin Tercümesi", *Millî Tettebbü'lar Mecmuası*, İstanbul, 1331, II, 149- 155 ; Günay Kut, "Ali Şir Nevâî", *T.D.V.İ.A.* İstanbul 1989, II. 449- 453 ; "Münîf'in Tercümesi, neş Necib Âsım, *Millî Tettebbü'lar Mecmuası*, İstanbul, 1331, 161-165; Karahan, 149-153 ; Hasan Aksoy, *Mustafa Âli'nin Kırk Hadis Tercümeleri*, İstanbul 1991, 23

²³ Son derece mütevazî olan Nâbî'de engin bir peygamber sevgisi görürüz. Bu kıtada olduğu gibi, Peygamberimizden bahsederken Hz. Pergamber'in bizzat adını söylememiş ona olan büyük saygısından dolayı, *Seyyidi'l-Âlem* = Kainatın efendisi, Kırk hadisinin ilk kıtasında da *Fahrü'r-rüsûl* = Peygamberlerin iftiharî şeklinde ifade edilen sıfatları kullanmıştır.

²⁴ Kayseri Râşid Efendi Eki, 196/6, 58^a.

²⁵ Dirîöz, 132.

Şart-ı Zekat manasına "kırk" rakamını anlayıp 1125 sayısından 40'ı çıkarıp 1085'e ulaşmak veya başka bir yolla 1097'yi bulmak gerçeğe uygun olmaz²⁶.

Eser yukarda söz konusu ettiğimiz iki kıta ile birlikte toplam 42 kıt'adan meydana gelmiştir. Hadislerin herbiri Arapça olarak yazılmış, altlarında da manzum tercüme-leri yer almıştır. Eserin müstensihî ve intinsah tarihi belli değildir.

NÂBÎ'NİN KIRK HADİS TERCÜMESİ

(İncelemeli Metin)

Fecilâtün Mefâcîlün Fecîlün

Lā-yu'minu eḥadukum hattâ yuḥibbe li-eḥlihi mā-yuḥibbu li-nefsih²⁷.

(Sizden hiçbirini, kendisi için olmasını arzu ettiğini kardeşi için de arzu etmedikçe inanmış sayılmaz.)

Didi faḥrür-r-rusul²⁸ değil mü'min
O kesân kim zi-rûy-i²⁹ şıdḡ u şafâ
Kendi nefesine gördüğün lâyıḡ
Görmeyip³⁰ tâ birâderine revâ

Men e'tâ lillâhi ve mene'â lillâhi ve ebḡaḡa lillâhi fe-ḡad istekmele İmâneḡ³¹.

(Kim Allah rızası için verir, Allah'ın rızası için kötü şeylere engel olursa, Allah rızası için iyi davranışları sever, Allah rızası için çirkin davranışlardan nefret ederse imanını tamamlamış olur.)

Olur ol kimse kâmilül'l-fmân
Ki ola bî-ḡavf u bî-ümîd u recâ³²

²⁶ Karahan, 230 ; Diriöz, 132.

²⁷ Ebu Davud, Süleyman b. el-Eş'as Ezdi es-Sicistânî, *Sünen*, Terc. İ. Koçaşlı, *Sünen-i Ebu Davud*, İstanbul 1983, V, 407.

²⁸ Kayseri Râşid Efendi Kütüphanesi'nde bulunan her iki nüshada da bu terki b " Faḡr-i rusul " şeklinde yazılmıştır.

²⁹ Bu kelime Necib Âsım neşrinde, روز Kayseri Râşid Ef. Eki. 196/6 53a'da روز şeklinde yazılmıştır. Kayseri Râşid Efendi, 1271/'deki yazma ile Diyanet İşleri Baş. A. Hamdi Akseki nüshalarında ise روز şeklinde yazılmıştır ki bu şeklin doğru olması gerekir. Çünkü "zi", "ez" in muhaffefidir; "rûy" cihet, yön demektir. Bu durumda "zi-rûy" "cihetinden, yönünden" anlamına gelir. Ayrıca yine Necib Âsım neşrinde روز kelimesinden sonra " بی " eki yazılmıştır. Karşılaştığımız diğer nüshalarda da ek yoktur.

³⁰ Diyanet nüshasında (görmeye) şeklinde yazılmıştır

³¹ Zebîdî, Zeynü'd-din Ahmed, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih* terc., Kâmil Miras, Diyanet İşl. Baş. Yay, Ankara 1991, I, 80.

³² Bu mısra, N. Asım neşri ve Diyanet Nüshasında و بی امید و رجاء şeklinde yazılıdır ki doğrusu da bu olmalıdır. Esas aldığımız Râşid Efendi Küt. 1273'de kayıtlı nüshada ise, بل امید خوف رجاء Bel ümîd ü ḡavf u recâ şeklinde yazılmıştır ki bu şekilde vezin aksamaktadır.

Ola lillah cümle hâlinde
İtdiği hubb u buğz u men'ı a'atâ

El-muslimu men selime'l-muslimüne min lisânihî ve yedih³³.

(Müslüman, diğer müslümanların elinden ve dilinden zarar ve ziyan görmediği
-emin olduğu- kimsedir.)

Müslim ol kimsedür haqîkatde
İtmeyüp kesb-i cürm-i bî-hûde
Fi'l u kavî u yed u lisânından
Müslimün ola cümle âsüde

Haşletâni lâ-yectemi'âni fî mü'minin el-buḥlu ve sū'u'l-huluḫ³⁴.

(Mü'min kimsede, şu iki haslet birleşmez: Kötü ahlâk ve cimrilik.)

Ṭab'ı mü'minde içtimâ' itmez.
İki haşlet ki pest haşletdur
Ṭab'ı îmâna nâ-muvâfiḫdur
Ḥûy-ı bed biri, biri hissetdur³⁵

Yeşîbu ibnu Âdem ve yeşubbu fihi haşletâni el-ḥırşu ve tûlu'l-emel³⁶.

(İnsanoğlunun saçı ağardıkça - yaşlandıkça- ondaki iki özlem daha da tazelenir.
Bunlar hırs ve hiç ölmeyecekmiş gibi dünyaya dalmaktır. (Karar, ölçü, azla yetinmek,
insana mutluluk ve emniyet, hırs ise felaket getirir³⁷.)

Ṭurfedur tıynet-i benî Âdem
Bulduḡınca binâ-yı 'ömri ḥalel
Gerd-i ḥırş ile anda tâzelenür
Rište-i 'ankebût -ı tûl-i emel.

Men lem yeşkuri'n-nâse lem yeşkuri'llâh³⁸.

(Kimin vasıtası ile ulaşırsa ulaşsın bütün ni'met Cenab-ı Allah'ındır. İnsanlara
teşekkür etmeyen, Allah'a da şükretmez.)

³³ Aclûnî, II, 210; Sahih-i Buhârî, Muhtasarı, I, 29.

³⁴ Aclûnî, I, 378.

³⁵ Diyanet nüshasında bu mısra بل امید خوف رجا şeklinde.

³⁶ Hadisin değişik rivayetleri için bkz.: *Sahih-i Muhari Muhtasarı*, XII, 179, Aclûnî, II, 390,396.

³⁷ Mengi, 93.

³⁸ Aclûnî, II, 378.

Cümle ni'met Cenâb-ı Hâkık'ıdır
Her kimiñ desti ile bulsa huşûl³⁹
Eyleyen şûkr-i nâstan i'râz
Şûkr-i Hâkıkı edâda⁴⁰ itdi 'udûl

Men lâ yerhami'n-nâse lâ-yerhamhu'llâhu⁴¹.
(İnsanlara merhamet etmeyene Allah da merhamet etmez.)

Hukm-i mîzân-ı 'adl-i Rabbânî
Ne revâ zâlîme ide hürmet
Nâse rahm itmeyen bed-âyîne
Eylemez Hazret-i Hüdâ rahmet

Ed-dünyâ mel'ûnetun ve mel'ûnun mâ fihâ illâ zikra'llâhi te'âlâ⁴².
(Allah'ı anmak hariç, dünya ve dünyadaki her şey boştur.)

Ser-be- ser oldu lâyıq-ı la'net
Cümle eczây-ı 'âlem-i fânî
Yok bu vîrâne içre müsteğnâ
Meger illâ ki zikr-i Yezdânî

El-ğine'l-ye'sü mimmâ fi eydi'n-nâs⁴³.
(Zenginlik, başkalarının malında gözü olmamaktır.)

Bulamazsıñ ğınâ-yı şab'a zafer
Künc-i-ye's olmadıkça saña maşar
Olamazsıñ ğanî⁴⁴ haqîkatde
Ğayrıden itmedikce kaç'ı nazâr

Min husni islâmi'l-mer'î terkuhû mâ lâ-ya'nîhi⁴⁵.

(Kişinin kendini ilgilendirmeyen şeyleri terketmesi müslümanlığının güzelliğindedir.)

Ğavl u fi'lîñde terk-i bî-ma'nâ
Ğüsn-i İslâmdan olundı şumâr

³⁹ N. Asım neşrinde "vuşûl".

⁴⁰ N. Asım neşrinde, "edâdan".

⁴¹ Mütteki, Allame Alâeddin, *Kenzu'l-Ummâl ft Sünen-i l- Akvâl-i ve'l-Ahvâl*, Halep, 1979, XVI, 152.

⁴² Aclûnî, I, 412.

⁴³ *Kenzu'l-Ummâl*, III, 195.

⁴⁴ Râşid Efendi Küt. 1273'deki nüshada نحل naḥl" şeklinde.

⁴⁵ Aclûnî, II, 285.

Añā say it ki qavl ile fi'lün
Diniñe ola ziyne-i ruşār

Leyse'ş-şedīdu bi'ş-şura'ati inneme'ş-şedīdu'l-lezī yemliku nefsehū 'inde'l-ğazabi⁴⁶.

(Gerçek pehlivan, çok güreş tutan güçlü kimse değildir. Gerçek pehlivan gazap ve sinirli halinde - intikam hırsıyla kanı kaynadığı zaman- öfkesini yenen kimsedir.)

Pehlivan ol değil ki küştide
Hıaşmına galib u bahādır ola
Pehlivanlık odur ki vaqt-i ğazab
Zabt-ı nefis-i şedīde kâdir ola

Leyse'l-ğınā 'an keşreti'l-'arazi, inneme'l-ğınā ğına'n-nefsi⁴⁷.

(Gerçek zenginlik, mal ve servet çokluğunda değildir; gerçek zenginlik, gönül zenginliğidir.)

Mālī zann itme māye-i devlet
Mālī bisyār olanı şanma ğanī
Ganī ol kimsedir ki haqīkatde
Züll-i ğışşden⁴⁸ ki ola müstağnī⁴⁹

El-ħazmu sū'u'z-zanni⁵⁰.

(Tedbirlilik, kötü ihtimalleri düşünmenin sonucudur⁵¹.)

Mana-yı ħazm u iħtiyāz u⁵² ħazer
Diğkat olunsa bed-gümānlıkdur
İntibāh u başīret üzre sulūk
Hirmen-i emne pāsbnlıkdur

⁴⁶ *Sahih-i Buhâri Muhtasarı*, XII, 148, Aclûnî, II, 169.

⁴⁷ *Sahih-i Buhâri Muhtasarı*, V, 202.

⁴⁸ N. Asım Neşri v e Diyanet Nüshasında "h^vâhişden".

⁴⁹ İnsanın şükran borcu duyması gereken tek varlığın Allah olduğunu, insanın insana minnet bağı ile bağlanmasının gerekmediğini Nâbi, aşağıdaki beyitlerinde de güzel bir şekilde dile getirmiştir:

Ne dâde-i maḥlûka ne sîm ü zere minnet

Divân-ı ezelde yazılan deftere minnet

Kaç itmişüz ümmîdî 'atâyâ-yı felekten

İhsân-ı Hüdâvend-i cihan-pervere minnet

Özetle insan, dünyevî isteklerinden, maddeden kopabildiği, hırs ve tamahtan uzaklaşabildiği ölçüde erdemli ve değerli olur, bkz., Bilkan, I, 475-476, Mengi, 101.

⁵⁰ Aclûnî, I, 355.

⁵¹ Kuzâ'î, Ebu Abdullah b. Selâme, *Şihâbu'l-Ahbâr*, Neşr., Ali Yardım, Damla Yay., İstanbul 1999, 36.

⁵² N.Asım neşrinde u (.) yoktur.

El-ıilmu lâ- yağıllu men'uhû⁵³.

(İlmi ve bilgiyi esirgemek ve öğrenmek isteyene engel olmak helâl değildir⁵⁴.)

Pertev -i rûy-i âfitâb gibi
İlmin olmaz dirig u men'î helâl
Teşnegâne şehâb-ı dânişini
İtme feyz-i ifâdede ihmâl

El-kelimetu't-tayyibetu şadaqatun⁵⁵.

(Güzel söz, tatlı dil, sadakadır.)

200 bevinik Arapça-Farsça ügretür. 13. yy. dan itibaren medreselerde Arapça öğre-

Sâilîñ sürme-i taşadduk⁵⁶ ile
Çeşm-i ümmidin itmediñse qarîr
Bârî virâne-i zâr hâtırını
Eyle tayyib-i kelâmla ta'mîr

Keşretu'd-dıhki tumîtu'l-ğalb⁵⁷.

(Çok gülmek kalbi öldürür.)

Gerçi emvâci cûy-bârufi olur
Bâ'îş-i irtiyah-ı sebze vü berg⁵⁸
Lîk mevc-i müselsel-i hânde
Ğalbi eyler ğarîğ-i lücce-i merg

El-Cennetu tahte ağıdâmi'l-ümmehât⁵⁹.

(Cennet, annelerin ayakları altındadır.)

Neyl-i gülgeşt-i gülistân-ı Bihîşt
Zir-i pây-ı rızây-ı mâderdür
Gerden-i cânda hağ-ı terbiyyet
Niçmet-i Cennete berâberdür

⁵³ Aclûnî, II, 68, Kuzâ'î, 58.

⁵⁴ Münîf, *Kırk Hadis Tercümesi*'nde (trc. 1733), bu hadisi şu mısralar ile tercüme etmiştir:

Mâye-dârân -i devlet-i şilme
Ânı ta'îmdir teşekkür-i tâm
Ol ki tağsile ola h'vâhişker
Ânı mahrûm kılmak oldu ğarâm

bkz., N. Asım, 161, 165.

⁵⁵ Aclûnî, II, 115, Kuzâ'î, 47.

⁵⁶ Necim Asım neşrinde bu mısra bu mısra *سرمهء بصر ايله* olarak yazılmıştır.

⁵⁷ Tirmizi, *Zühd*, 2, İbn Mace *Zühd*, 19, 24; Kuzâ'î, 50.

⁵⁸ Diyanet ve N. Asım nüshalarında bu mısra, Bâ'îş-i irticâc-ı sebze vü renk şeklindedir.

⁵⁹ Aclûnî, I, 335.

El-belâu muvekkelon bi'l-manţık⁶⁰.

(Belâ, söze vekil kılınmıştır : Belâ, sözle gelir. Dili korumak, insanın selametini sağlar. Belâ kötü niyetliye ipucu vermenin sonucu gelebilir.)

Şûret u ma'ni-i lisânımıza

Lafz u ma'nada bi'l-muţabaqadur⁶¹

Rûy-ı insana der-i küşây-ı belâ

Baksan ekşer kilîd-i nâtiqadur

En-nazratu sehmun min sihâmi İblîs⁶²
(Ahlâka uygun olmayan bakış, şeytan oklarından bir oktur.)

Rûy-ı hûbâna nazra-i nâgâh

Nâvek-i zehr-nâk-ı şeytandır

Ruĥ-ı nâ-maĥreme nigâh itmek

Âteş-i hân mân-ı sâ mândır

Lâ-yeşbe'ul-mü'minu düne cârih⁶³.

(Mümin, komşusu açken karnını doyurmaz.)

Her kimüñ k'ola ĥ'vân-ı ħalbinde

Nân-i İslâm u ni'met-i İmân

Nice lâyiĥ ki kendü sîr⁶⁴ yâţup

Cû'a hem-sâyesin göre şâyân

Lu'ine 'abdu'd-dînâr lu'ine 'abdu'd-dirhem⁶⁵.

(Allah'ı ve insanî değerleri unutup altın ve gümüşe yani maddiyata kul ve köle olanlar lanetlenmişlerdir.)

Ĥâlîĥ u Râzîĥ-ı zemîn ü semâ

Rızĥuñ iĥsan iderken ey maĥbûn

Zer u sîme pereştîş eyleyene

Ne revâdir ki dinmeye mel'ûn

Dum 'ala'ţ-ţahâreti yuversa' aleyke'r-rızĥ⁶⁶.

⁶⁰ *Kenzü'l-Ummâl*, III, 550, 553.

⁶¹ Diyanet ve N. Asım nüshalarında: Asım nüshalarında, Lafz-miftah bi'l-muţabaqadur.

⁶² *Aclûnî*, II, 328.

⁶³ *Kenzü'l-Ummâl*, IX, 769.

⁶⁴ Bu kısım Diyanet nüshasında كندو سير ياتوب şeklinde yazılmışken Necip Asım neşrinde sîr (tok) kelimesi olmayıp كندوسى ياتوب şeklinde yazılmıştır.

⁶⁵ *Kenzü'l-Ummâl*, III, 197, 225 (Hadis Sıra No : 6129, 6257)

(Temizliğe devam et ki rızkın çoğalsın.)

Mü'minîne devam-ı tuhrladur
Vüs-ı erzâka kesb-i istihkâk
Çirkden tuhûra oldu vâ-beste
Feth-i bâb-ı hazâin-i erzâk

Lâ-yuldağı'l-mu'minu min cuhûrin merreteyni⁶⁷.

(Mü'min bir yılan deliğinden iki defa ısırılmaz : Müslüman iki defa aldanmaz.)

Dâm-i mekrine düşme eylese de
Hâsm-ı dîrîn temellükât izhâr
Köhne sûrâhtan o mâr yine
Mü'min olmaz gezide diğer bâr

El-ıdetu deyn⁶⁸.

(Söz verme, borçtur : Borcu ödemek gerektiği gibi verilen sözü de yerine getirmek gerekir.)

İtdiğîñ vâdeye vefâ eyle
Ki vefâ ahsen-i haşâıldür
Zimmet-i şidka deyndir vâde
Hılfl-ı vâd ekbah-ı rezâıldür

El-mecâlisu bi'l-emâneti⁶⁹.

(Bir mecliste konuşulan sözler emanettir, gizli tutulmalıdır, olur olmaz yerde anlatılmamalıdır.)

Ey olan mahrem-i mecâlis-i üns
İtme naql-i suhan ki âfetdür
Hâkqadur halka-ı mecâlis-i pâk⁷⁰
Andaki dürr-i râz emânetdür

El-musteşâru mu'temen⁷¹.

(Kendisiyle istişare olunan, her yönüyle emin bir kimse olmalıdır.)

⁶⁶ N. Asım neşrinde bu hadis, *دم الطهارة توسع عليك الرزق* şeklinde verilmiştir..

⁶⁷ *Sahih-i Buhâri Muhtasari*, XII, 153.

⁶⁸ Aclûnî, II, 57.

⁶⁹ Aclûnî, II, 198.

⁷⁰ Râşid Ef. Eki, 196/6' ve N. Asım neşrinde, *mecâlis-i nâs*, şeklinde yazılıdır.

⁷¹ Aclûnî, II, 205.

Müsteşâr ittigiñ kimse eger
Senden eylerse rāh-i hayrî nihān
Saña nisbet hîyānet etmiş olur
Olsa da hîlkatinde ehl-i emān

Es-semāhu rabāhun ⁷².
(Müsamaha, kazançtır.)

Hak budur kim şifāt-ı ulyādur
Cûd u ʿafv u semāh u luḫ u kerem
Ne şerefdür olub bu gün memdûh
Olasın rûz-i maḫşerde ⁷³hurrem

Ed-deynu şeynu'd-dîn ⁷⁴.
(Borç, dinin ayıbıdır*.)

İtme ārâyîş-i mecazî için
Gerdenin bir zaman esîr-i duyûn ⁷⁵
Rûy-i dini olur hırâşide
Pençe-i deyne kim olursa zebûn

El-kanâʿatu mālun lâ-yenfed⁷⁶.

(Kanaat tükenmez bir hazinedir.)
Dāde-i Hakk ile olan horsend
Dāver-i mülk-i istirāhatdür
Bir dükenmez hazine ister iseñ
Bil ki gencine-i kanâʿatdür.

Eş-şubhatu temneʿu'r-rızık⁷⁷.

(Sabah uykusu rızka engel olur: Sabah erken kalkıp işe başlamak rızkı celbeder.)

Kesb-i ezrāk için sehr-hîzî

⁷² Aclûnî, I, 456; Aksoy, 51 ; Bu hadis, "المساح رباح العسر شؤم" Höşgörürlük kazançlıdır, zorlaştırmak ise uğursuzluktur" şeklinde de rivayet edilmiştir, bkz., Kuzâ'î, 36.

⁷³ N. Asım neşrinde rûz-i ḫaşrde.

⁷⁴ Aclûnî, I, 414.

* "Borç, dinin yüz karasıdır" bkz., Kuzâ'î, 38.

⁷⁵ Bu mısra Diyanet nüshasında, "كردن هتك اسیر دیون" şeklinde yazılmıştır.

⁷⁶ Aclûnî, II, 102.

⁷⁷ Aclûnî, II, 20, Kuzâ'î, 43.

Başka bir ni'met-i ilâhîdir
Manî' kesb-i ni'met-i dâreyn
Lezzet-i h^vâb-ı şubhî-gâhîdir

Âfetu's-semâhati'l-menn⁷⁸.
(Yapılan iyiliği başa kakmak, felakettir.)

Merhem-endûde-i semahatüñi
Zahm-ı minnetle itme âzürde
Bâd-ı bed hayrı imtinândan olur⁷⁹
Berg-i gülzâr-ı luf pejmürde

Es-sa'îdu men vu'ıza bi-ğayrih⁸⁰.
(Mutlu, başkalarının davranışlarından kendine ders çıkarıp ibret alan kimsedir.)

Odur ehl-i cerîde-i sü'adâ
Ki olup kendi hâline hursend
Dil-i âgâh u çeşm-i 'ibretine
Ğayrınıñ hali ola nüşa-i pend

Kefâ bi'l-mer'î işmen en-yuhaddise bi-kulli mâ semî'a⁸¹.
(Her duyduğunu başkalarına söylemesi, kişiye, günah olarak yeter.)

Âdeme ol günâh kâfidir
Ki ide her ne gûş iderse beyân
İde mihmân-hâne-i kûşun
İşid naql-i tünd- zebân⁸²

Kefâ bi'l-mevti vâ'ızan⁸³.
(Ölümü hatırlamak öğüt olarak yeter.)

Mevti yâd eyle va'z ister isen
İyilüğün fenâsın iştiş'âr⁸⁴
Her biri bir lisân-ı mev'ızadur

⁷⁸ Heysemî, Hafız Nureddin Ali b. Ebi Bekr, *Mecma'u'z-Zevâid ve Menba'ul-Fevâid*, Beyrut 1967, X, 283, (Fehâris-i Mecma'u'z-Zevâid, I, 16)

⁷⁹ N.Asım ve Diyanet nüshalarında, Bâd-ı bed-hîz nesfmden olur.

⁸⁰ Aclûnî, II, 452.

⁸¹ Aclûnî, II, 113; Kuzâ'î, 252.

⁸² Diyanet nüshası ve N. Asım, Râyız-ı esb tünd-hîz -zebân.

⁸³ Aclûnî, II, 112.

⁸⁴ Râşid Ef. 1273'de, انده كونن فناسن استعمار

Hâl-i kevnî beyâna seng-i mezâr

Hayru'n-nâsi enfe'uhum li'n-nâsi⁸⁵.

(İnsanların en iyisi, insanlara en faydalı olan kimsedir.)

Hayr-i nâsa murâduñ ise vuķûf

Hayr-i Nâs'ın hadîsin it iz'ân

Hayr oldur ki cümleden efzûn

Ola halk-ı cihâna nef'-resân

İnnallâhe yuhibbu's-sehle't-tâlik⁸⁶.

(Allah, nezaketli, hoşgörülü ve güleryüzlü olanları sever.)

Hak Te'âlâ sever o bendeyi kim

Sehl- tab' u güşâde-hâtır ola

Olmayup bed-ıñy u çîn-i cebîn

Hande-rûluķla halka nâzır ola

Tehâdev teħâbbû⁸⁷.

(Hediyeleşin ki, dostluğunuz artsın.)

Eyleñ âmed ü şud hedâyâyı

Mezra' habbe mâye bahş-i nemâ

Sen dırahtânına su virdikçe

O da nev-bâveler ide ihdâ

Uḡlubu'l-hayra 'inde hisâni'l-vucûh⁸⁸.

(İyiliği, karakter ve mana güzelliği yüzüne- çehresine- akseden kimseler katında isteyiniz.)

Hûb-rûlardan it tevaķķu-ı hayr

Kimseden olsa hâcetin maḡlûb

Masdar olmağla hayra şâhiddür

Şûret-i ħüsn-dâr u manzar-ı hûb

Zur gibben tezded ħubben⁸⁹.

⁸⁵ Aclûnî, I, 393.

⁸⁶ Kenzu'l-Ummâl, III, 5, 16, (Hadis sıra no : 5139, 5210).

⁸⁷ Aclûnî, I, 319; Kuzâ'î, 135.

⁸⁸ Aclûnî, I, 136.

⁸⁹ Aclûnî, I, 438; Kuzâ'î, 131.

(Aralıklı -usandırarak şekilde çok sık olmayarak- ziyaret et ki daha çok sevile-
sin.)

Dôstânîñ meyânesinde olur
Şoĥbet-i muttaşıl kelâl-engîz
Fâşıla-ı tâze şevk ider îrâş
Şoĥbet-i ğıbb olur muĥabbet-ĥîz

Tûbâ li-men şeĝalehû ‘aybuhû ‘an uyûbi’n-nâs⁹⁰.

(Ne mutlu o kimseye ki kendi ayıbını ya da eksikliğini gidermeğe çalışması,
başkalarının ayıplarıyla uğraşmasına engel olur.)

Devlet anuñ ki bezm-i ‘âlemde
Eyleyûp kendü ĥâline diĥkât
Kendü ‘aybın tecessüs eylemeden
Bulmaya ĝayra bakmaĝa fırsat

SONUÇ

Türk İslâm Edebiyatında “kırk hadis”, dini, edebi, ahlâki ve sosyal yönleri ile önemli bir tür olarak karşımıza çıkmaktadır.

İslâmî Türk edebiyatının hikemî tarzda şiir yazan ve şiiri hakikati anlatmanın vasıtası olarak gören Nâbî, birçok güzel eserinin yanında seleflerinin yolunda giderek Câmî'nin Farsça'ya tercüme ettiği kırk hadisi, manzum olarak dilimize aktarmıştır. O, esere yazdığı girişte böyle bir tercüme yapmaktaki amacının hayır dua almak olduğunu söyler. Çevirisi, görüldüğü gibi, sâde sayılmamakla birlikte, gerçekçi, süsüz ve akıcıdır. Câmî'nin aldığı hadisleri aynen seçmesi, bu hadislerin, güzel ahlâka ait, kısa, özlü ve ezberlenmelerinin de kolay olması sebebiyle olabilir.

Edebiyatımızdaki “kırk hadis” konusunda ilk öncü ve köklü çalışmayı Abdülkadir Karahan, *İslâm-Türk Edebiyatında Kırk Hadis* isimli eseriyle yapmıştır. A. Karahan'ın bu kitabında tanıttığı ve kendilerinden örnekler verdiği kırk hadisler de dahil olmak üzere, ne yazık ki bu türün ürünlerinin çok azı yayınlanmıştır; ekseriyeti yazma nüshalar halinde kütüphanelerde araştırmacılarını beklemektedir.

⁹⁰ Aclûnî, II, 46.